

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.032>

JEL classification: G24, G28, O31, O32
UDC: 005.591.6:330.342

Тетяна КУБЛІКОВА

кандидат економічних наук, професор,
кафедра менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет, Україна
E-mail: faro1@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1397-1845
Researcher ID: S-3874-2016

Інна КУЗНЕЦОВА

доктор економічних наук, професор,
кафедра менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет, Україна
E-mail: inna.stream27@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1397-1845
Researcher ID: B-3391-2015

ІННОВАЦІЙНІ ВІДНОШЕННЯ ЯК ОСНОВА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

АНОТАЦІЯ

Вступ. У сучасному світі економічні системи швидко змінюються та розвиваються, потребуючи впровадження інновацій у всі галузі. Інновації мають сприяти трансформаційним процесам, стимулювати зростання продуктивності, підвищувати конкурентоспроможність та створювати нові ринки. Проте інноваційні відносини можуть зіткнутися з перешкодами, такими як відсутність ресурсів, інфраструктури та правових рамок. Україна має потенціал для забезпечення майбутнього зростання за допомогою інновацій, але реальне покращання в даній сфері значно відстає від очікувань. Необхідно здійснювати аналіз та розробляти ефективні стратегії використання інновацій для підтримки стабільного розвитку економічних систем, з урахуванням відмінностей між ролями бізнесу, влади та соціуму.

Мета статті полягає у дослідженні впливу інноваційних відносин на трансформаційні процеси в економічних системах, аналізі глобальних тенденцій в політиці інноваційного розвитку та їх визначенні з позицій системної стійкості світової економіки, виявлення основних проблем та ризиків, що пов'язані з управлінням інноваціями.

Метод (методологія). Було застосовано системний підхід та методи аналізу і синтезу, як інформаційну основу було використано нормативно-правову базу та звітні дані Global Innovation Index.

Результати. Розглянуто значення інноваційних відносин для розвитку економічних систем, ключові проблеми та виклики, з якими вони стикаються та запропоновано рекомендації щодо стимулювання інновацій в економіці.

Висновки. Узагальнюючи вітчизняний і зарубіжний досвід реалізації інноваційних відносин в економічній системі, варто наголосити на закономірному зростанні їх ролі в житті суспільства. Це проявляється в тому, що вони зміцнюють традиційні економічні відносини як генетичне середовище інновацій, сприяють становленню і розвитку основних рис постіндустріальної інформаційної економіки. У цій економіці, під впливом інновацій, відбувається інтеграція різних галузей науки в єдину продуктивну силу, перехід від реальних до віртуальних та комп'ютерних експериментів у всіх сферах діяльності людини, а також змінюється його вплив на предмет праці. Інноваційні відносини змінюють якість економічного зростання, забезпечують динамічну трансформацію структури суспільного багатства, трансформують структуру суспільних потреб та світового ринку, істотно змінюють основу та чинники конкурентоспроможності економічної системи, залежно від того, які форми та види власності розвиваються, посилюють комунікативно-синергетичний ефект економічної системи та підвищують її

© Тетяна Кублікова, Інна Кузнєцова, 2023

Отримано: 11.05.2023 р.

Рекомендовано до друку: 20.05.2023 р.

Опубліковано: 31.05.2023 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати:

Кублікова Т., Кузнєцова І. Інноваційні відношення як основа трансформаційних процесів економічних систем. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 2. С. 32-43. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.032>

потенціал гнучкості. Аналіз, проведений у статті, визначає основні риси постіндустріальної інформаційної економіки, а також основні проблеми та ризики, пов'язані з управлінням інноваціями та їх впливом на інноваційні відносини та трансформаційні процеси в економічних системах.

Ключові слова: економічний розвиток; світове господарство; інноваційна діяльність; інноваційна політика; інноваційний розвиток; інноваційна стратегія; інноваційна активність.

Вступ

Сучасна економіка все більше інноваційна та динамічна, а інновації грають ключову роль у забезпеченні економічного зростання, підвищенні конкурентоспроможності країн та покращенні якості життя людей. Інновації вимагають нових підходів до ведення бізнесу, регулювання та управління економічними системами. Інноваційні зв'язки між учасниками економічних систем, такими як підприємства, державні установи, науково-дослідні установи та інші суб'єкти, є важливим фактором трансформації економічних систем, що передбачає зміну структури економіки, розвиток нових галузей та напрямків, підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності.

Інноваційні відносини між учасниками економічних систем можуть стимулювати інновації, прискорювати їх прийняття, покращувати якість виробничих процесів та підвищувати продуктивність. Також інноваційні відносини можуть сприяти розвитку нових форм бізнесу, що призводить до зміни економічної структури. Розробка та застосування інноваційних підходів у управлінні економічними системами може стати ключовим фактором розвитку економіки та забезпечення сталого розвитку суспільства в цілому.

Необхідно зазначити, що як методологічна проблема, інноваційна економічна діяльність та її роль в розвитку економічної системи не знайшли належного вирішення в колишній економічній теорії. Особливо яскраво це виявляється у визначенні продуктивної та непродуктивної праці. «Якщо праця робітника мануфактури збільшує вартість товарів, то праця «легковажних» професій (лікарів, учителів, учених), володіючи відомою цінністю, не випускає нічого такого, на що можна було потім купити або дістати однакову кількість праці», – говорив А. Сміт [1].

Однак це твердження суперечить сучасній тенденції підвищення ролі інтелектуальної

праці та інтелектуальної власності, наукоємної продукції та технології. Сьогодні не рівень затрат праці є вирішальним чинником розвитку економіки, а його продуктивна сила, зокрема інтелектуальна. Саме тому, на думку зарубіжних фахівців, сучасна наукоємна продукція на 95% складається з інтелекту, а лише на 5% з матеріальних затрат, що свідчить про зростання функціональної ролі інновацій в економічній системі.

При цьому необхідно враховувати, що інновації в системі функціонування економіки є передумовою підвищення ефективності виробництва та матеріальною основою зростання обсягів випуску продукції. Завдяки впровадженню нововведень досягається якість та конкурентоспроможність продукції, а також зниження витрат. Інноваційна діяльність виступає первинним імпульсом зрушення рівноваги і надає активну роль економічному механізму. Без використання нововведень неможливо забезпечити підвищення рівня продуктивних сил, а отже, створити умови для поступального розвитку виробництва. Інноваційна економічна діяльність є об'єктивним елементом економічної системи, який формує механізм саморозвитку економіки та підвищує її синергетичні ефекти. Також важливо зазначити, що інноваційна економічна діяльність безпосередньо входить в економічний механізм господарювання підприємств, виступає як важливий чинник конкурентної боротьби та формування економічної рівноваги.

В економічній літературі довгий час панувала думка, що сучасна техніка неодмінно приводить до складних машин та великих підприємств, концентрації та монополії, а врешті-решт – до централізованого регулювання економіки (закон концентрації виробництва). Це положення має концептуальний характер, і не можна проігнорувати його, посилячись лише на протиріччя ринку.

Однак, проблема полягає саме в тому, чи обмежують техніка та індустріальний прогрес

ринкові відносини, чи ж ринковий механізм деформується, а можливо, навпаки, поступається особливій моделі економічного механізму, що поєднує як ринкові, так і планові моменти регулювання.

Німецький економіст В. Ойкен вважає, що з прогресом індустріалізації виявилися нові істотні факти, які свідчать про протилежні явища. Застосування новітніх технологій та техніки призвело до несподіваної тенденції – конкуренції. Автор пояснює це тим, що завдяки надзвичайному удосконаленню і здешевленню транспорту багато локальних ринків перетиналися і втратили свою самостійність, новітні технології викликали небувале загострення конкуренції субститутів (товарів-замінників, таких як штучний шовк, каучук, волокна тощо), а сучасний виробничий апарат оволодів мистецтвом пристосування, зростає гнучкість виробництва [2].

Не можна не зазначити ще однієї тенденції, яка не зводиться до розвитку концентрації підприємств – це поява інформаційних технологій. Мабуть, в інформаційному суспільстві класична конкуренція буде виглядати примітивно. Нові знання про функціонування економіки разом з розвитком інформаційних технологій різко звужують дію стихійних процесів. Роль планово-прогнозних оцінок регулювання ринку та навіть управління економікою збільшується. Процес управління не обов'язково повинен знаходитися в суперечності з ринковим саморегулюванням, якщо вони йдуть в одному напрямку, утворюється їх оптимальне комунікативно-синергетичне поєднання.

Сучасні фахівці, які займаються дослідженням впливу інноваційних відносин на трансформаційні процеси в економічних системах, зазвичай є міждисциплінарною групою дослідників, об'єднаних спільною метою вивчення та аналізу взаємодії інноваційних та економічних процесів. Серед цих експертів є економісти, соціологи, менеджери, політологи та технічні фахівці. Шумпетер – економіст та соціолог, автор концепції «творчого руйнування» і піонер у вивченні взаємодії інновацій та економічних процесів. Його книга «Теорія економічного розвитку» від 1912 року досі є важливим джерелом для вивчення цієї теми [3]. Річард

Нельсон – економіст, що вивчає взаємодію технологічних інновацій та економічного розвитку. Він написав численні статті та книги на цю тему, зокрема «Національні інноваційні системи: порівняльний аналіз» та «Джерела економічного зростання» [4; 5]. Крістен Нісімура – економіст та професор Гарвардської школи бізнесу, яка вивчає взаємодію технологічних інновацій та економічних систем. Вона написала численні статті та книги, зокрема «Інновації та зростання: шумпетеріанські перспективи» [6]. Ерік фон Гіппель – професор Массачусетського технологічного інституту, який вивчає інновації в контексті різних економічних систем. Він написав численні статті та книги, зокрема «Демократизація інновацій» та «Інновації спільнот користувачів: навчання з програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом» [7].

Це лише кілька прикладів експертів, які займаються дослідженням впливу інноваційних відносин на трансформаційні процеси в економічних системах. В цілому, вивчення даного напрямку активно розвивається і в цій галузі працює безліч дослідників і експертів.

Мета статті

Метою дослідження є вивчення впливу інноваційних відносин на процеси трансформації в економічних системах, аналіз глобальних тенденцій у політиці інноваційного розвитку та їх відображення з точки зору системної стійкості світової економіки, а також визначення основних проблем та ризиків, пов'язаних з управлінням інноваціями.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасна ситуація та особливість вирішення протиріч інноваційних відносин полягає в тому, що більшість економічних систем перебуває в перехідному періоді. Економічні системи найбільш розвинених індустріальних країн переходять від індустріального суспільства до нового, постіндустріального, інформаційного, де враховується нове якісне становище факторів виробництва та їх комбінацій – до інноваційного суспільства, де домінує інноваційна економіка. У країнах-лідерах світової економіки до 85% приросту валового внутрішнього продукту припадає на наукоємні товари і послуги. Високотехнологічні товари і

послуги грають все більш важливу роль в економіці багатьох країн, в тому числі лідерів світового ринку. Це пов'язано зі стрімким технічним прогресом, який посилює роль науки та інновацій в економіці.

Індустріальне суспільство, яке було домінуючою формою організації суспільства в XIX-XX століттях, характеризувалося масовим виробництвом, великими підприємствами, стандартизованою роботою та масовим споживанням. Проте, з початком XXI століття, світ зіткнувся зі значними технологічними, економічними та соціальними змінами, які призвели до еволюції від індустріального до інноваційного суспільства.

Зміни відбуваються в багатьох сферах суспільного життя, включаючи економіку, політику, культуру, освіту та комунікації. Основною характеристикою інноваційного суспільства є наступ на новітні технології, що змінюють економічну та соціальну структуру. Наприклад, інформаційні технології та Інтернет відкрили нові можливості для глобальної комунікації та співпраці, що впливає на економічний розвиток та спосіб життя.

Проте, перехід від індустріального до інноваційного суспільства супроводжується протиріччями та викликами, такими як зростаюча розбіжність між багатими та бідними, збільшення безробіття та економічної нестабільності, проблеми екології та здоров'я, соціальна та культурна нерівність.

Сучасні дослідники пропонують різні підходи до розуміння перехідного періоду від індустріального до інноваційного суспільства. Наприклад: Мануель Кастельс описує перехід до інноваційного суспільства, описують протиріччя і виклики, пов'язані з цим процесом. Мануель Кастельс – професор соціології в Університеті [8]. Він багато писав про глобалізацію, технології та соціальне переміщення. Зокрема, його книга «Інформаційна ера: Книга «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» характеризує протиріччя перехідної ситуації від індустріального до інформаційного суспільства. Лі Куан Ю є першим прем'єр-міністром Сінгапуру. У своїй книзі «Від третього світу до першого» Лі Куан Ю описує, як Сінгапуру вдалося перейти від індустріального суспільства до інноваційного [9]. Пітер Друкер є

автором численних книг з менеджменту та лідерства, включаючи «Нове суспільство» в якій обговорює проблеми, пов'язані з переходом від індустріального суспільства до інформаційного суспільства [10]. Деніел Белл – американський соціолог і економіст, автор книги «Прихід постіндустріального суспільства» описує протиріччя перехідної ситуації від індустріального до постіндустріального суспільства [11]. Елвін Тоффлер – американський письменник і футурист, автор книги «Шок майбутнього» описує, як швидкі темпи технологічних змін призводять до протиріч і стресу при переході від індустріального до інформаційного суспільства [12].

Наш підхід до вирішення економічних протиріч інноваційної економіки базується на трьох основних аспектах. По-перше, необхідно змінювати комбінації компонентів у системі продуктивних сил, зокрема, переходити до комплексно-автоматизованого виробництва та розвивати наукоємну продукцію. По-друге, потрібно підвищувати роль нематеріальних форм багатства, що означає, що разом з першорядною роллю засобів виробництва важливо розвивати засоби їх оновлення, що нагромаджують нові знання. По-третє, важливо збільшувати роль людського фактору.

Для вивчення динаміки та конкретних характеристик інноваційних процесів важливо аналізувати основні закономірності та напрямки розвитку перехідного періоду економічної системи. Різке зростання інноваційної активності є характерним явищем для розвинених країн у перехідний період. Однак, у поточній перехідній ситуації української економічної системи подібного явища не спостерігається, що пояснюється особливостями самого процесу переходу, у якому вона знаходиться. Зокрема, Україна здійснювала перехід до ринкових відносин з економіки, де превалювали адміністративно-командні методи господарювання, зокрема й «мобілізаційне», а не ринкове забезпечення інноваційної діяльності. Українське суспільство має достатньо стійкі колективістські задатки, а вітчизняна економіка характеризується домінуванням вертикальних, а не горизонтальних зв'язків. Крім того, в Україні відсутні традиції приватної власності, зокрема,

на об'єкти інтелектуального продукту і процесу. Все вищезазначене викликає додаткові труднощі вирішення існуючих протиріч при побудові української інноваційної економіки в процесі переходу до ринку.

Однак, глобальні тенденції, що характеризують перехідний період, заснований на розвитку та забезпеченні інноваційної діяльності в будь-якій економічній системі, продовжують існувати. На нашу думку, ці тенденції проявляються таким чином:

- домінуючими об'єктами інноваційних економічних відносин є продуктивні та процесні інновації, включаючи нововведення або значні покращення продуктів, що випускаються, процесів виробництва, а також системні ефекти, зокрема синергетичні;
- якісна оцінка положення самої економічної системи полягає у її сприйнятливості до нововведень, інновацій, науково-технічного прогресу, використання інформаційних технологій, передових знань тощо.

При цьому варто зазначити, що інноваційна економіка враховує позитивні тенденції формування та цивілізаційні критерії розвитку економічних систем і знаходиться під постійним впливом сили інноваційної економічної діяльності як перетворюючого фактору економічного та соціального зростання.

Інноваційний розвиток є ключовим фактором конкурентоспроможності та стабільності економіки. Підприємства та держави повинні інвестувати в дослідження та розробки, створювати сприятливі умови для інноваційного підприємництва та забезпечувати доступність новітніх технологій. Інноваційний розвиток стає все важливішим у світі глобальної конкуренції, де традиційні галузі потребують інновацій, а ефективність виробництва повинна зростати для підтримки стабільного зростання економіки та підвищення якості життя.

Інноваційна діяльність вимагає інвестицій, але вона також може бути спонукана іншими факторами, такими як потреба вирішення конкретних проблем, зміна регуляторного середовища, доступність нових технологій та знань. За даними Європейської комісії,

інноваційна діяльність у країнах Європейського Союзу складається з трьох основних компонентів: науково-дослідницької роботи, розробки технологій та їх комерціалізації.

Згідно зі звітом Global Innovation Index 2021, який оцінює інноваційну активність у понад 130 країнах світу, лідерами інновацій є США, Китай, Японія, Німеччина та Швейцарія. Звіт вказує на значні зміни в інноваційній діяльності провідних країн за період з 2010 по 2021 роки, зокрема, на підвищення рівня цифровізації, прискорення переходу на низьковуглецеві технології, розвиток штучного інтелекту та інших нових технологій [13].

У доповіді також наголошується, що багато країн збільшують свої інвестиції в дослідження і розробки, що дозволяє їм стати більш інноваційними. Лідерами з глобальних інвестицій в дослідження і розробки є США, Японія, Китай, Німеччина і Швейцарія. Наприклад, у 2019 році США інвестували 3,1% свого ВВП у дослідження та розробки, тоді як Китай інвестував 2,4% свого ВВП у науку та технології у 2020 році, Японія інвестувала 3,3% свого ВВП у дослідження та розробки у 2019 році, Німеччина інвестувала 3,1% свого ВВП у дослідження та розробки у 2020 році, а Швейцарія інвестувала 3% свого ВВП у дослідження та розробки у 2020 році.

У США наукомісткі галузі економіки, такі як інформаційні технології, біотехнології, медичні послуги, аерокосмічна галузь і т. д., є одними з галузей, які найбільш динамічно розвиваються і сильно впливають на зростання ВВП країни. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших країнах, таких як Японія, Німеччина, Китай та інших.

З 2020 року, тема інноваційних відносин у трансформаційних процесах економічних систем стала ще більш актуальною у зв'язку з пандемією COVID-19. Це викликало потребу в швидкій адаптації компаній та держав до нових умов і пошуку нових шляхів вирішення проблем.

Зокрема, з 2020 року багато компаній та держав активно переходять до цифрової та інноваційної економіки, використовуючи технології штучного інтелекту, інтернету речей, блокчейну та інших. Такі технології дозволяють ефективно вирішувати проблеми та забезпечувати успіх на ринку.

У зв'язку з цим, активізувалися зусилля у сфері досліджень, розробок та інновацій, що дозволяє розробляти нові продукти та рішення в умовах пандемії. Багато компаній та держав вкладають значні кошти у дослідження та розробки, щоб підтримати свій розвиток та конкурентоспроможність.

Отже, з 2021 року інноваційні відносини між компаніями, державними організаціями, університетами та дослідницькими центрами стали ще більш важливими та актуальними для успішної адаптації та конкуренції на ринку. Завдяки співпраці та обміну інноваційними рішеннями, компанії можуть ефективно забезпечувати свій розвиток та конкурентоспроможність в умовах невизначеності та кризи.

Функціональна роль інноваційної економічної діяльності в українській економіці, як зазначалося вище, обумовлена її особливостями, такими як прагнення до високої концентрації виробництва і монополізації. У той же час інноваційна економічна діяльність має потенціал для прогресивних змін шляхом впровадження інновацій.

Економічна теорія і практика показують корінні зміни в економічних системах, але в Україні інноваційна політика за останні 20 років залишається довільною, фрагментарною та несистематизованою, характеризується банківською або мобілізаційною формою. Українська інноваційна система потребує покращення створенням сприятливих умов для розвитку підприємництва та підтримки малих та середніх підприємств, що займаються інноваційними проектами. Однак, відносна слабкість науково-технічного потенціалу та низький рівень фінансування є серйозними перешкодами для повноцінного розвитку інноваційної економіки в Україні. Слабкість вітчизняної промисловості полягає не тільки в громіздкості її виробничої структури, але й в інерційності системи управління, яка не може швидко та комерційно ефективно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі. Відсутність ефективного законодавства, яке б дозволяло захищати права інтелектуальної власності, є ще однією перешкодою. Інвестиції в науку та інновації в Україні становлять дуже низький рівень порівняно з іншими країнами, а

недостатнє фінансування досліджень та розробок та відсутність ефективної системи комерціалізації наукових розробок є головними чинниками, що обмежують розвиток інноваційної діяльності в Україні.

Згідно з даними Європейської комісії, в 2020 році Україна витратила на науку і розвиток всього 0,36% від ВВП, що є нижчим показником, ніж у більшості країн Європейського Союзу та інших країн світу, де цей показник складає близько 2% ВВП [15].

З іншого боку, Україна має значний потенціал у галузі інновацій, оскільки має велику кількість висококваліфікованих науковців та інженерів, а також високу креативність та підприємницький дух. Для того, щоб зробити крок до розвитку інноваційної економіки, Україні потрібно більше інвестувати в науку та розвиток, створити ефективну систему комерціалізації та підтримки інноваційних проектів. За останні 10 років Україна зробила значний крок у забезпеченні зростання інвестицій в науку та інновації. У 2020 році виділено близько 20 мільярдів гривень на науку, що становить більше, ніж у попередні роки.

Останнім часом в Україні спостерігається певний розвиток інноваційного сектору, зокрема у сферах інформаційних технологій, біотехнологій, енергоефективності та інших. Деякі українські стартапи отримують міжнародне визнання та залучають інвестиції.

За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), Україна за останні роки показала високу динаміку розвитку інноваційної діяльності. За індексом інноваційного розвитку в 2020 році Україна посідала 49 місце серед 131 країн, зі значенням індексу інноваційності 27,6 [14]. Згідно з даними Global Innovation Index 2021, Україна знаходилася вже на 51 місці зі значенням індексу інноваційності 27,8. У порівнянні з 2020 роком, Україна зберегла своє місце в рейтингу, однак значення індексу інноваційності зменшилося на 0,2 бала [13].

Воєнна агресія РФ в Україні серйозно вплинула на інноваційні відносини та трансформаційні процеси в економічних системах країн. Це призвело до загострення політичної та економічної ситуації в світовій економіці та збільшило ризики для інвесторів

та ускладнило залучення іноземних інвестицій в Україну, зокрема в інноваційну сферу. Згідно з даними Національного банку України, обсяг іноземних інвестицій в Україну в 2022 році склав \$2,8 млрд, що є на 39,5% менше, ніж у 2019 році [16]. За даними Української асоціації клубів інноваторів, у 2022 році лише 15% українських стартапів залучили інвестиції з-за кордону, у порівнянні з 25% у 2019 році. Проте війна та загострення політичної ситуації можуть стати потужним імпульсом для розвитку інноваційних відносин та трансформаційних процесів в економічних системах. Ситуація може прискорити розвиток нових технологій та стартапів, спрямованих на вирішення актуальних проблем та потреб країни, зокрема в галузі безпеки, енергоефективності та екології. Українські інноваційні компанії можуть знайти нові ринки збуту та інвестиційні можливості в інших країнах, що допоможе їм розширити свою діяльність та зміцнити позиції на світовому ринку. Війна в Україні має суперечливий вплив на інноваційні відносини та трансформаційні процеси в економічних системах країни, проте може стати стимулом для розвитку нових технологій та інноваційних проектів.

Проблема полягає в тому, що, незважаючи на віру в потенціал інновації для забезпечення майбутнього зростання економіки України, реальне покращання роботи в даній сфері сильно відстає. Є різниця між усвідомленням того, що мають робити бізнес, влада і соціум для забезпечення інновацій, та тим, наскільки готові вони до цієї дії, тобто наскільки добре реалізують свої інноваційні можливості на практиці

Сьогодні кожне підприємство використовує різні технології та має достатньо кваліфікованих кадрів. Комунікація може здійснювати реінжиніринг, змінювати спеціалізацію та будувати нову виробничу структуру. Проте, використання цих можливостей ускладнюється громіздкістю виробничої системи та специфічною формою монополізму, що обмежує, але не позбавляє можливості модернізації промисловості. Стратегічна програма промислової політики повинна враховувати ці аспекти.

У сучасних економічних системах перевагу надають гнучким формам виробництва, які

передбачають швидку адаптацію до змін ринкових умов. Це досягається за допомогою інноваційних технологій та процесів, таких як автоматизація виробництва, впровадження екологічно чистих технологій, розвиток електронної комерції та інші.

Успішне впровадження інновацій вимагає ефективної системи управління, яка здатна швидко реагувати на зміни та сприяти впровадженню нововведень. Крім того, важливим фактором є консолідація інноваційного потенціалу підприємства, щоб зробити його більш ефективним та конкурентоспроможним на ринку.

Розмір підприємства не визначає його здатності до успішного впровадження інновацій, але важливою є готовність до змін та ризику. Більшість інноваційних компаній починали з невеликих підприємств, які швидко адаптувалися до змін ринкових умов та впроваджували нові ідеї та технології.

Еластичність виробництва вимагає формування нових взаємовідносин між виробництвом та наукою, власником та менеджером, менеджером та персоналом, щоб зосередитися на інноваційній діяльності та забезпечити пошук та реалізацію нововведень. Консолідація роздробленого інноваційного потенціалу підприємства в єдиний перетворюючий ресурс стає важливим аспектом інноваційної діяльності.

Функція інноваційної економіки полягає також і в забезпеченні технологічної безпеки економічної системи. Досвід розвинених країн показує, що міжнародна конкуренція в наукоємному секторі призводить до вирівнювання технічного розвитку оборонних галузей, а зростання конкурентоспроможності національних та транснаціональних виробників можливе завдяки інноваціям.

У сучасних умовах розвитку інноваційних функцій важливо враховувати особливості господарюючих суб'єктів. Більшість бізнесів, учених, політиків та державних діячів розуміють важливість інновацій як ключового фактору зростання економіки, прибутковості та конкурентоспроможності.

Сучасна інноваційна політика залишається в тому ж самому стані, що й боротьба за якість у 1980-х роках. Тоді вона здійснювалась на рівні відділу, де закріплювалась функція організації

та контролю якості. Сьогодні більшість підприємств вважають якість основою своєї корпоративної культури та методів роботи, але щодо інновацій, то більшість покладає створення та реалізацію інновацій виключно на спеціалізовані служби або окремих працівників, що мають монопольне право на ці процеси. Більшість співробітників підприємств знаходяться віддалено від інноваційної діяльності. Такий стан справ з інноваціями спостерігається не тільки на мікро-, але й на мезо- та макрорівнях вітчизняної економіки.

Проблеми уваги до інноваційних процесів в системі «бізнес-влада-суспільство» можуть виникати з кількох причин.

1. Відсутність фінансування: інноваційні процеси вимагають додаткових фінансових вкладень, які не завжди можуть бути розподілені в умовах обмеженого бюджету. В результаті компанії можуть відмовитися від інновацій, що призводить до втрати конкурентоспроможності.

2. Відсутність компетенції: інноваційні процеси часто вимагають специфічних знань і навичок, які можуть бути недоступні співробітникам компанії. У цьому випадку компанії можуть зіткнутися з проблемою нерозуміння технологій і неможливості їх впровадження.

3. Низький рівень державної підтримки: відсутність державної підтримки може бути основною перешкодою для інновацій. Підприємства можуть не отримувати необхідних державних грантів, податкових пільг та інших механізмів підтримки, які можуть стимулювати інновації.

4. Корупція: В умовах корупції інноваційні процеси можуть стати об'єктом шахрайства та зловживань. Це може негативно позначитися на рівні довіри бізнесу та суспільства до інноваційних процесів.

5. Низький рівень соціальної відповідальності: компанії, які не мають високого рівня соціальної відповідальності, можуть не приділяти належної уваги інноваціям, орієнтуючись лише на прибутковість та короткострокові результати.

6. Відсутність зв'язків між бізнесом, владою та суспільством: відсутність взаємодії між бізнесом, владою та суспільством може призвести до того, що інновації не будуть

враховувати інтереси всіх сторін і не відповідатимуть реальним потребам суспільства.

Ослаблена увага до інноваційних процесів у підсистемі «Бізнес-Влада-Соціум» у цілому і на всіх її рівнях, аж до окремих підприємств і їх працівників, призводить до того, що сьогодні основна увага в цій сфері зосереджується не на фундаментальних інноваціях проривного характеру, а на їх удосконаленні.

Очевидно, що таке ставлення до інновацій пов'язано з мінімальним ризиком і дає повільний і поступовий приріст ВВП. Така тенденція не вписується в економічну стратегію розвитку України.

Необхідно аналізувати та узагальнювати інноваційний досвід господарюючих суб'єктів, щоб вдосконалювати стимули росту інновацій. Для досягнення цієї мети, на рівні господарюючих суб'єктів, важливо дотримуватись наступних принципів:

1. Господарюючі суб'єкти повинні розуміти відмінність між креативністю (висування нових ідей) та фазами інновації (трансформацією ідеї в корисність для підприємства та споживачів). Для цього, необхідно навчати працівників механізмам продукування інноваційних ідей та їх відповідності цілям підприємства.

2. Інноваційна діяльність не повинна обмежуватися окремими структурами чи елітарними групами, а має стати частиною життя всіх господарюючих суб'єктів. Для досягнення цієї мети, потрібно організовувати злагоджену інновацію та її інституційне забезпечення на всіх рівнях системи «Бізнес-Влада-Соціум».

3. Навчання працівників інноваційній діяльності повинно охоплювати не тільки індивідуальні навички, але й співпрацю та партнерство, які дозволять їм реалізовувати свої ідеї та досягати їх системної корисності.

4. Характерним принципом стимулювання зростання інноваційної активності є те, що всі суб'єкти підсистеми «Бізнес-Влада-Соціум» повинні організовано, систематично й постійно вести пошук і прогнозування прихованих ризиків і нових перспектив. В умовах високого темпу трансформаційних та диверсифікаційних процесів, активної міграції традицій та інновацій, а також конвергенції стратегій господарюючих суб'єктів, передові

підприємства повинні вважати інновацію пріоритетним способом виживання та забезпечення конкурентоспроможності.

Тому важливо розробляти та впроваджувати нові системи та методи «супроводу» інновації на її фазах життєвого циклу, щоб визначити наявність потенційних точок стратегічного інноваційного розриву в процесах, виявити інноваційні та інвестиційні пастки. Тільки після цього, у реальному режимі, можна перетворювати прогресивні зміни на свою користь. Практика показує, що інноваційно-активні господарюючі суб'єкти, які постійно та систематично шукають приховані небезпеки та нові можливості, розвиваються продуктивніше та забезпечують найбільший системний ефект для себе та всієї підсистеми «Бізнес-Влада-Соціум».

5. Одним з важливих принципів інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів є орієнтація на споживача та його поведінку. Сучасний споживач має дуже варіативну поведінку та купівельну спроможність, що робить його прогнозування складним завданням. Однак, для забезпечення успіху інноваційних проєктів, господарюючі суб'єкти повинні не тільки враховувати потреби та бажання споживача, але й залучати його до процесу створення та вдосконалення продукту. Важливим аспектом сучасної споживачької орієнтації є розробка та вдосконалення механізмів залучення споживача в інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів з метою встановлення системи зворотного зв'язку. Ця система повинна сприяти злагодженій взаємодії всіх суб'єктів підсистеми «Бізнес-Влада-Соціум», що допоможе зміцнити відносини контролю, співпраці та партнерства між ними. Такий підхід сприятиме зростанню системної корисності та системних ефектів інноваційної діяльності усього суспільства.

6. Інновації повинні мати орієнтацію на збереження та розвиток позитивних традицій як генетичного середовища для відродження та відтворення. Згідно з діалектикою розвитку будь-якого явища, його повне заперечення неможливе в принципі. Кожна інновація містить у собі заперечення позитивних моментів своєї протилежності – традицій – і розвиває їх. Ефективність подібних трансформацій та диверсифікацій доведена

досвідом багатьох країн світу, це багаторічне виробництво французьких та італійських вин, німецького та чеського пива, індійської шерсті, китайського шовку, російського хутра, японської техніки та іншого.

Цілком очевидно, що спрощене розуміння традиції як тільки стримуючого фактору розвитку економічної системи та її інноваційної сфери, який необхідно руйнувати за будь-яку ціну, є неправильним. Натомість, інновації повинні враховувати та зберігати позитивні аспекти традицій, що забезпечує розвиток інноваційних проєктів в гармонії зі значимими соціальними та культурними цінностями.

У цілому інноваційна економіка формує своєрідний характер сегментації національних інтересів – обіг національних капіталів, які інтегруються в економічні міжнаціональні (регіональні) утворення. Ці утворення з'єднуються в світовий ринок, який також є сегментованим і відображає особливості національних економік та їхніх інтересів в інноваційній сфері.

Узагальнюючи досвід реалізації інноваційних відносин у вітчизняній та зарубіжній економічній системі, слід зазначити, що вони грають важливу роль у житті суспільства. Інноваційні відносини укріплюють традиційні економічні відносини як генетичне середовище для інновацій та сприяють розвитку основних рис постіндустріальної інформаційної економіки.

У такій економіці під впливом інновацій:

1. Відбувається інтеграція різних наукових галузей у єдину продуктивну силу, що дозволяє переходити від реальних до віртуальних та комп'ютерних експериментів у всіх сферах діяльності людини. Це призводить до зміни впливу на предмет праці, оскільки техніко-технологічні інновації в структурі засобів праці дозволяють переносити дію на атомно-молекулярний та генний рівень. Виробничі процесуальні інновації істотно трансформують положення працівників у процесі виробництва: функції управління верстатами на конвеєрному випуску стандартної продукції для анонімних покупців замінюються адресним виробництвом різноманітної продукції на автоматизованих переналаджуваних комплексах.

2. Інноваційні відносини змінюють якість економічного зростання, трансформуючи індустріальні моделі, що переважно ґрунтуються на екзогенних чинниках, таких як розширення основних галузей виробництва та додаткове залучення капіталу, праці та природних ресурсів. У свою чергу, інноваційне економічне зростання базується на інформаційних та інтелектуальних моделях, заснованих на ендогенних чинниках. Така економіка нагадує комунікативно-синергетичну систему, де нові знання, що втілюються в нові продукти, технології, методи організації виробництва та управління, нові інституційні форми, дають більше 85% приросту ВВП.

3. Інноваційні відносини також забезпечують динамічну трансформацію структури суспільного багатства, яке складається з невідтворних ресурсів та відтворних активів. До складу відтворних активів належать людський та управлінський капітали, які включають традиційні та інноваційні складові. Оцінка їх повинна бути як інтегрованою, так і диференційованою. За даними Всесвітнього банку, 65-75% багатства постіндустріальної економіки складають людський та управлінський капітали. Проте, в Україні не враховуються дані форми капіталу ні на балансах підприємств, ні в масштабах усієї країни, ні в процесах формування вартості бізнесу, хоча інформація, що містить відомості про інноваційну місткість продукту та про методи їх реалізації, уже стала сьогодні основним ресурсом та чинником виробництва. На відміну від інших активів, інноваційна інформація не знищується, а приростає в процесі її використання.

4. Інноваційні відносини трансформують структуру суспільних потреб та світового ринку. За перші 20 років XXI століття частка ринку високих інноваційних технологій у загальному обсязі світової торгівлі значно зросла. Згідно з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), у 2020 році інноваційні продукти та послуги становили більше 50% всієї світової торгівлі [17]. Частка ринку високих технологій за даними Організації Об'єднаних Націй по Торговлі та Розвитку (UNCTAD) збільшилась з 17% у 2010 році до 25% у 2019 році [18]. Це свідчить про значний ріст

інноваційної економіки та її впливу на світову торгівлю за останні десять років.

Незважаючи на інноваційний потенціал сучасної України, зарубіжні компанії привласнюють його та використовують через недосконалість її інституційного забезпечення. За оцінками Всесвітнього банку, до 200 тис. українських фахівців успішно реалізує свій людський, зокрема інтелектуальний, капітал за кордоном.

5. Інноваційні відносини суттєво змінюють фактори конкурентоспроможності економіки, залежно від форм та видів власності, що розвиваються.

Основою конкурентоспроможності стала інноваційна інтелектуальна власність, де головну роль відіграють інноваційні нематеріальні активи. Зміцнення та розвиток інноваційного потенціалу є найпродуктивнішим способом забезпечення конкурентоспроможності України та її господарюючих суб'єктів на світовому ринку. Експерти ООН вважають, що Україна може створити інноваційну економіку, засновану на інтелектуальній власності.

6. Інноваційні економічні відносини посилюють комунікативно-синергетичний ефект економічної системи та підвищують її потенціал гнучкості. Об'єднуючись в інноваційну систему, вони консолідують розсіяні інноваційні потенціали господарських суб'єктів у єдиний перетворюючий ресурс всієї економічної системи. Як перетворюючий фактор економічної системи, інноваційні відносини знаходяться під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів економічної системи.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Інноваційні відносини відіграють важливу роль у розвитку економічних систем, оскільки стимулюють зростання продуктивності, конкурентоспроможності та створення нових ринків. Проте, інновації також зіткнуться з рядом проблем, таких як дефіцит ресурсів, відсутність інфраструктури та правових рамок.

З метою стимулювання інновацій в економіці рекомендується:

1. Забезпечення належної підтримки з боку держави, у тому числі через фінансові стимули,

спрямовані на розвиток інноваційних підприємств та стартапів.

2. Розвиток та вдосконалення інфраструктури, необхідної для створення та розвитку інновацій, такої як наукові центри, технопарки, інкубатори тощо.

3. Сприяння розвитку технологічного підприємництва та перетворення традиційних галузей на більш інноваційні.

4. Розвиток системи інтелектуальної власності та правових рамок для захисту інновацій.

5. Підвищення кваліфікації та освіти населення в галузі інновацій та відповідних технологій.

6. Сприяння міжнародному співробітництву та обміну інноваційними технологіями, знаннями та практиками.

Розуміння ключових проблем та викликів, пов'язаних з інноваційним розвитком, та використання рекомендацій щодо стимулювання інновацій в економіці може допомогти забезпечити стійке та стабільне зростання економічних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смит, А. Исследования о природе и причинах богатства народов. М.; Л.: Соцэкгиз, 1931. Т. 1. VII, 436 с; Т. 2. 552 с.
2. Ойкен, В. Экономические системы. THESIS. 1993. Т. 1, вып. 2. 3. 18-31.3.
3. Шумпетер Йозеф. Теорія економічного розвитку. 1912. Доступно за адресою: <https://www.questia.com/library/4915316/theory-of-economic-development>.
4. Нельсон Ричард. Національні інноваційні системи: порівняльний аналіз. 1993. URL: <https://www.amazon.com/National-Innovation-Systems-Comparative-Analysis/dp/0195076176>
5. Нельсон Ричард. Джерела економічного зростання. 2005. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/sources-of-economic-growth/54A8A79D12A9CE9EC9A28B10ED8F34C3^>.
6. Нісімура Кристен. Інновації та зростання: шумпетеріанські перспективи. 2017. URL: <https://www.amazon.com/Innovation-Competition-Growth-Kristin-J-Forbord/dp/1848449534>.
7. фон Хиппель Эрик. Інновації спільнот користувачів. 2005. Доступно за адресою: <https://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.116>.
8. Кастельс Мануель. Інформаційний вік: економіка, суспільство та культура, том II. Кембридж, МА; Оксфорд, Великобританія: Blackwell, 1997. URL: <https://www.ozon.ru/context/detail/id/3382012>.
9. Лі Куан Ю. Від третього світу до першого: історія Сінгапуру: 1965-2000. URL: <https://www.labirint.ru/books/48663>.
10. Друкер Пітер. Нове суспільство: анатомія промислового суспільства. Видавець: Transaction Publishers, 1950. URL: <https://book24.ru/product/novoe-obshchestvo-136308>.
11. Белл Д. Майбутнє постіндустріальне суспільство: досвід соціального прогнозування. М., 1999. <https://www.labirint.ru/books/209721/>.
12. Тоффлер Е. Шок майбутнього. URL: <https://www.ozon.ru>.
13. Global Innovation Index 2021. World Intellectual Property Organization. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2021/index.html.
14. World Intellectual Property Organization. URL: <https://www.wipo.int>.
15. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation_en.
16. Національний банк України. White paper лізинг: нові реалії і перспективи. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_lizing_2020.pdf?v=4.
17. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). URL: <https://www.oecd.org>.
18. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). URL: <https://unctad.org>.

REFERENCES

1. Smith, A. (1931). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (Vol. 1-2). Moscow; Leningrad: Soczekgiz.
2. Oyken, V. (1993). Economic Systems. THESIS, 1(2), 18-31.
3. Schumpeter, J. (1912). The Theory of Economic Development. <https://www.questia.com/library/4915316/theory-of-economic-development>.

4. Nelson, R. (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*. New York: Oxford University Press. <https://www.amazon.com/National-Innovation-Systems-Comparative-Analysis/dp/0195076176>.
5. Nelson, R. (2005). *The Sources of Economic Growth*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/sources-of-economic-growth/54A8A79D12A9CE9EC9A28B10ED8F34C3>.
6. Nishimura, K. (2017). *Innovation, Competition and Growth*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <https://www.amazon.com/Innovation-Competition-Growth-Kristin-J-Forbord/dp/1848449534>.
7. von Hippel, E. (2005). *Democratizing Innovation*. Cambridge, MA: MIT Press. <https://www.mitpressjournals.org/doi/abs>.
8. Castells, M. (1997). *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. II*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell. <https://www.ozon.ru/context/detail/id/3382012>.
9. Yew, L. K. (2000). *From Third World to First: The Singapore Story: 1965-2000*. Goodreads. <https://www.labirint.ru/books/48663>.
10. Drucker, P. (1950). *The New Society: The Anatomy of Industrial Society*. Transaction Publishers. <https://book24.ru/product/novoe-obshchestvo-136308>.
11. Bell, D. (1999). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Moscow. <https://www.labirint.ru/books/209721>.
12. Toffler, A. (1970). *Future Shock*. Ozon.ru. <https://www.ozon.ru>.
13. World Intellectual Property Organization (2021). *Global Innovation Index 2021*. https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2021/index.html.
14. World Intellectual Property Organization. (n.d.). Retrieved from <https://www.wipo.int>.
15. European Commission. (n.d.). Contact us. https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/contact_en.
16. National Bank of Ukraine. (2020). *White Paper: Leasing in Ukraine 2020*. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_lizing_2020.pdf?v=4 [in Ukrainian].
17. Organization for Economic Cooperation and Development (n.d.). <https://www.oecd.org>.
18. United Nations Conference on Trade and Development (n.d.). <https://unctad.org>.

Inna Kuznetsova, Doctor of Science (Economic), Associate Professor, Professor of the Department Organizations' Management, Odesa State Economic University, Ukraine

Tetiana Kublikova, PhD of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department Organizations' Management, Odesa State Economic University, Ukraine

INNOVATIVE RELATIONS AS A BASIS FOR TRANSFORMATIVE PROCESSES OF ECONOMIC SYSTEMS

Abstract

Introduction. In the modern world, economic systems are rapidly changing and developing, requiring the implementation of innovations in all industries. Innovations are expected to contribute to transformative processes, stimulate productivity growth, increase competitiveness, and create new markets. However, innovation relationships may encounter obstacles such as the absence of resources, infrastructure, and legal frameworks. Ukraine has the potential to secure future growth through innovation, but the actual improvement in this area significantly lags behind expectations. It is necessary to conduct an analysis and develop effective strategies for using innovations to support the stable development of economic systems, taking into account the differences in the roles of business, government, and society.

The purpose of the article is to investigate the impact of innovative relations on transformational processes in economic systems, analyze global trends in innovation development policy and their determination from the perspective of the systemic stability of the world economy, identify the main problems and risks associated with innovation management.

Method (methodology). The study applies a systematic approach, analytical and synthetic methods, the normative legal base and statistical data of the of Global Innovation Index as the information basis.

Results. The significance of innovative relationships for the development of economic systems, key problems and challenges they face have been discussed, and recommendations for stimulating innovation in the economy have been proposed.

Conclusions. In summarizing the domestic and foreign experience in implementing innovative relations in the economic system, it is worth emphasizing the growing role of such relations in society. They strengthen traditional economic relations as a genetic environment for innovation and promote the development of key features of the post-industrial information economy. In this economy, under the influence of innovations, different scientific fields integrate into a single productive force, there is a transition from real to virtual and computer experiments in all spheres of human activity, and the influence of human labor on the object of labor changes. Innovative relations change the quality of economic growth, provide dynamic transformation of the structure of social wealth, transform the structure of social needs and the world market, significantly change the basis and factors of the competitiveness of the economic system, depending on the forms and types of ownership that develop. They also enhance the communicative-synergetic effect of the economic system and increase its potential for flexibility. The analysis conducted in the article identifies the key features of the post-industrial information economy, as well as the main problems and risks associated with managing innovations and their impact on innovative relations and transformational processes in economic systems.

Keywords: economic development; world economy; innovative activity; innovation policy; innovative development; innovative strategy; innovative activity.

Cite as: Kuznetsova, I., and Kublikova, T. (2023). Innovative relations as a basis for transformative processes of economic systems. *Economic analysis*, 33 (2), 32-43. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.032>